

ZDENĚK K. VYSOKÝ

VÁCLAV BOLEMÍR NEBESKÝ JAKO PŘEKLADATEL AISCHYLA

Více než sto let už uplynulo od té doby, kdy vyšly první úplné české překlady dvou tragédií Aischylových — Eumenid a Prométhea. Vyšly r. 1862 brzy po sobě s pomocí Musea Král. Českého a jsou dílem Václava Bolemíra Nebeského, českého básníka, který se svým politickým postojem, vlasteneckým smýšlením i všestrannou literárněvědnou činností řadí k naší buditelské generaci národní.

První překlady řeckých tragédií Sofoklových i Euripidových byly dílem odborných klasických filologů, za první překlady z Aischyla vděčíme opravdovému básníku, který nebyl sice klasickým filologem z povolání, ale zamíloval si řeckou poezii už od svých studentských začátků a svými překlady i svými studii dobyl si vážnosti a uznání. I když jeho úsilí získat stolicí řecké literatury na pražské universitě nebylo doprovázeno zdarem, stránky Časopisu Českého musea, jehož byl spolupracovníkem a později redaktorem, přinášely dále jeho pilné překlady, literárněhistorické i kritické studie nejen z oblasti písemnictví řeckého, k nimž časem přistoupily i práce o některých svérázných druzích římského dramatu a satiry, nýbrž zahrnuly v širokém zájmovém sepětí i starší poezii českou, lidovou poezii novořeckou, romance španělské, velké zjevy světové dramatické poezie, Shakespeara i Calderona, i kulturu orientální. Nebyly to pochopitelně myšlenky originální, které Nebeský přinášel, opíraly se však o důkladnou sčítlost i v moderní literatuře příslušných oborů a otvíraly v nejednom směru tehdejší české literární kritice nové světy a estetickému hodnocení uměleckého díla vytyčovaly i nové úkoly.¹

Lidová poezie a umělé drama byly útvary, které zaujaly Nebeského pro celý život. Vykládal nejen o nich zasvěceně a s nadšením, ale také překládal, aby získal pro ně porozumění širší české veřejnosti. Pokud jde o drama antické, zahájil Nebeský svou činnost překlady z Aristofana a přetlumočil podstatné části z Acharňanů a Rytířů na stránkách Musejníku (1849 a 1850). Pak se obrátil k Aischylovi: přeložil i knižně vydal Eumenidy a Prométhea. Asi po devíti letech vyšly jeho překlady z Terentia (Bratři, 1871) a z Plauta (Pleníci, 1873). Ke sklonku života vrátil se ještě jednou ke svým dvěma velkým životním láskám: k Aristofanovi překladem Žab (1870) a znovu k Aischylovi. Prál si ukončit překlad zbývajících částí Oresteie — Agamemnona a Choefor —, ale ukončit je nedovolila mu už smrt. Zůstala z nich jen torza

¹ O vzácné sčítlosti Nebeského v světových literaturách se zmiňuje i *J. Jakubec*, *Děj. lit. čes.* II., str. 833.

tužkou psaná na kouscích papíru s množstvím korektur; zato mu byla práce o nich posilou v těžkých chvílích vklelé nemoci.²

Trvalou zásluhou V. B. Nebeského zůstává, že k nám první uvedl v úplném a vpravdě básnickém překladu dvě proslulé tragédie Aischylovy. To, co z Aischyla bylo předtím do češtiny přeloženo, byly jen nepatrné ukázky v *Širově* Výboru ze spisovatelů řeckých II. (Básnická mluva) z r. 1827 a *Šohajových* Výňatcích z tragiků řeckých v progr. Akad. gymn. z r. 1854. Lépe na tom byl jen Sofokles: r. 1851 vydal *Fr. Šohaj* překlad *Antigony* — ten také Nebeský ihned radostně uvítal v ČČM 25, 1851, 147 nn. — a r. 1856 *Oidipa* krále.

Širokým vzděláním, světovým rozhledem i jemným smyslem pro poezii byl Nebeský opravdu povolán, aby Aischylovy tragédie uvedl do české literatury v překladu básnickém a na svou dobu vynikajícím. Až asi po půl století nahradil jeho překlad *Josef Král* klasickým přetlumočením celé *Oresteie* (1902) i *Upoutaného Promethea* (1914). A zase uplynulo půl století, než oba výtvořky Aischylovy znovu přeložil *Ferdinand Stiebitz*, spojuje přitom filologickou přesnost s požadavky moderního přednesu divadelního.³ Do období mezi vystoupením Nebeského a Josefa Krále náleží dva překlady, které však znamenají ve srovnání s dílem Nebeského krok zpět; odborná filologická erudice tu zřejmě nestačila na umělecké přetlumočení díla jednoho z největších básníků starověku: r. 1883 vydal obětavě vlastním nákladem v Táboře celou Aischylovu *Oresteii* *H. Mejsnar* a v téže době vyšel v programu Akademického gymnasia v Praze (r. 1883 a 1884) „*Prometheus spoutaný*“ v překladu *Frant. Loukotky*.

Odbornou kritikou bylo už vysloveno, že překlad Aischylovy *Oresteie* náleží vedle *Řecké lyriky* k vrcholným činům *Stiebitzova* tlumočnického mistrovství (srov. např. nekrolog F. Stiebitze od Jaroslava Ludvíkovského v LF 85, 1962, str. 203). U vědomí správnosti tohoto úsudku budíž nám dovoleno, abychom v tomto článku, jímž bychom rádi a vděčně vzdali hold památce prof. Ferdinanda Stiebitze, věnovali větší pozornost také překladu prvního českého tlumočitele Aischyla a zvážili podrobněji než dosud, v čem jsou jeho klady i nedostatky a jaké místo mu náleží v historii českých překladů z Aischyla.

Hledáme-li kořeny toho, co přivedlo Nebeského ke studiu antické literatury a co jej pohnulo, aby z těchto literatur tak pilně překládal, setkáme se především s jeho vlasteneckým citěním a buditelským zápalem. Chtěl přenést na půdu domácího úhru všechno největší a nejkrásnější, čemu se v těchto literaturách obdivoval, a obohatit tímto přínosem jazyk i literaturu domácí. Tak se hned v posudku *Vinařického* překladu *Vergilia* a *Šohajova* překladu *Sofoklovy Antigony* (ČČM 1851, III 143) více než nad skutečnou hodnotou posuzovaných děl zamýšlí nad jejich hodnotou ideální, zamýšlí se nad významem a působením obou klas. národů na evrop-

² O V. B. Nebeském jako klasickém filologu jedná porůznu *J. Hanuš* v souborné monografii *Život a spisy V. B. Nebeského*, Praha, Č. akademie 1896 (o torzu překladu *Oresteie* srov. tamtéž str. 151 a 152, pozn. 63). V širokém rámci ohlasů antiky v celé české vzdělanosti jedná stručně o Nebeském *K. Svoboda* v knize *Antika a česká vzdělanost od obrození do první války světové*, Praha, Č. akad. 1957, 118 n. a jinde porůznu. V přehledné studii o pracích z oboru klas. filol. v *Musejníku* uveřejněných posuzuje i činnost V. B. Nebeského *O. Jirání* (*Klas. filologie* v *Musejníku*; Čas. Nár. musea 100, 1926, str. 140 nn., 157 nn.).

³ R. 1944 vyšel u Borového překlad *Oresteie* a teprve posmrtně v roce 1969 vydalo nakladatelství *Orbis Prométhea* (s velmi odvážným a osobitým pokusem o rekonstrukci trilogie).

skou vzdělanost, které — jak uznává — „po dlouhá století trvalo a posud ukončeno není“; vyslovuje zároveň přání, „aby i náš jazyk a naše literatura hojně z něho kořistily“. A podobně v úvodu k prvním svým překladům z Aristofana (ČČM 1850, IV 597 n.)⁴ zdůrazňuje, že nás klasická studia vedla „z poroby duševní k svobodě ducha“, připomíná, že by se „člověčenstvo jen k vlastní ujmě mohlo úplně odtrhnout od těchto kořenů novější vzdělanosti“. A přehlížeje přímo vliv Aristofanův (tamtéž, str. 597), oceňuje jej jako politického vlastence a s povzdechem dodává: „Mne alespoň v tísní našich politických poměrů, v tomto duševním oparu Aristophanes vždy občerstvuje svou volností ... u nás tak vzácnou, ano nemožnou“. A tento cit vlastenecký nechybí jako primum movens ani při práci o překladu z Aischyla.

V Eumenidách spatřuje Nebeský oslavu Athén jako „sídla nejvyšší spravedlnosti a nejčistšího práva“, nazývá tragédii „pravým slavo zpěvem na vlast“ a vzdává hold velkému vlasteneckému srdci básníkovu (úvod k překl. Eumenid, str. 17). Vedle vlastenectví vytýká a chválí Nebeský především básníkovu zbožnost. Ve své studii o tragickém básnictví řeckém (ČČM 1854, III 435) praví souborně o tragédii Aischylově vůbec, že „založena byla hluboce v životě náboženském“, a o něco dále (tamtéž, 436, pozn. 23), rozšiřuje poznání, k němuž došel studiem řeckých tragiků, na celý národ, prohlašuje: „Celý život Hellenů, jak společenský tak i státní a umělecký, proniknut byl nasrce náboženstvím. Každá tragoedie Aischylova a Sophokleova zakládá se na něm. Jaký to rozdíl mezi nynější dramatikou a antickou.“ Nebeský má slova nadšeného obdivu pro mravní velikost, ušlechtilost a neohroženost postav zbožňovaného tragika, a kdekoliv pronáší úsudek o básníku a jeho výtvorech, mluví znovu a znovu o jeho genui (např. v úv. Eum., 17), nebo přímo o duchu titánském, a s oblibou srovnává jeho dramata s dramaty Shakespearovými (ČČM 1853, IV 799).

Nebyl to jen obsah Aischylových tragédií, co mocně a trvale zapůsobilo na Nebeského: jeho estetické citění zaujaly tyto tragédie přirozeně i jako umělecká díla. Už ve své studii o Shakespearovi (ČČM 1851, III 123) horoval „zachovat smysl pro velké výtvary, jež duchové a doby úrodnější a větší zplodili“, a klade důraz na pečlivé studium takových děl: „Řecké přísloví praví, že bohové bez práce ničeho smrtelným nedávají, a to skutečně platí i o kráse: jen její povrch je přístupný, pravá její bytost se objeví jen oku zasvěcence“.

Je jen přirozené, že muž tak jemného citu uměleckého kladl i v teorii velké požadavky na práci překladatelskou. Už ve svém vcelku pochvalném posudku Šohajova překladu Sofoklovy Antigony z r. 1851, uveřejněném v témže roce v ČČM 1851, III 147, správně vystihl, v čem je podstata dobrého překladu, tj. aby byl věrný a plyný: „Překlad (Šohajův) je plyný při vši věrnosti, což opravdu je hlavní požadování, které se činit může“.

Nejdůležitější z toho, co si po formální stránce básník, literární historik, estetik a překladatel Nebeský plně uvědomil, je neochvějně přesvědčení, že českému jazyku důsledně vyhovuje jen přízvučná prozódie při napodobování rozměrů antických. Proto ve svém posudku Šohajova překladu Antigony nesouhlasil ani s jakýmkoliv „mícháním“ obou principů prozodických, jak bývalo zvykem, tj. překládání částí recitovaných přízvučně a částí lyrických časoměrně (ČČM 1851, III 147). Uvědomoval si ovšem i různá úskalí, na něž tu naráží český překladatel: hledáme-li např. pro běžný verš recitovaných partií řeckých dramát — jamb. senár — přízvučnou náhradu českou, vylučujeme eo ipso všechna dvouslabičná i víceslabičná slova, nebo

⁴ Srov. i *J. Hanuš*, str. 118.

předložková spojení, kde je přízvuk na slabice počáteční. Jeho citlivý sluch mu ovšem říkal, že ani kvantita není zcela zanedbatelná, a proto pokládal za ideální (ČČM 1850, IV 599 nn.; srov. J. Hanuše, str. 118) harmonické splynutí přízvuku s délkou; strážlivý rozum mu ovšem napovídal, že toho stavu by bylo možno dosáhnout jen s největšími obtížemi.

Až potud setkávaly se později zásady i snahy Nebeského s uznáním a souhlasem přísného soudu *Josefa Krále*. Na přímý odpor Králův narazil však Nebeský především v lyrických částech dramatu, kdy podle názoru Králova zbytečně měnil metrické útvary antické a nahrazoval je libovlné útvary jinými, „analogickými“. Zcela spokojen nebyl ovšem J. Král ani s jambickými trimetry v překladech Nebeského. Vytýkal mu zejména, že porušoval pravidelnost jambického sledu těchto veršů, že mezi ně vsunoval i řady trochejské. S povděkem však kvitoval, že ve svých pozdějších překladech po té stránce už více šetřil charakteru jamb. trimetru, a přiznával vůbec, že v těchto pracích (zvl. v překladech z Plauta a Terentia) se jeví „značný pokrok po stránce metrické“.⁵ Závěrem lze jen citovat uznalý soud Králův o Nebeského překladatelské obratnosti: „Celkem jeví překlady ty více porozumění pro správné, duchu jazyka přiměřené překládání, než s jakým se setkáváme v převážné části překladů, pocházejících od filologů ex professo.“⁶

Pokus nahrazovat v překladech partií složených jamb. trimetry řady jambické občas řadami trochejskými nebyl diktován jen libovůlí. Nebeský sám upozornil na obtíže, způsobené tím, že je často velmi nesnadné a někdy přímo násilné vyhnout se víceslabičným slovům na počátku verše. Zdá se však, že vnímavý sluch básníkův zarážela i jistá jednotvárnost v požadované konformitě běžné nápodoby antického rozměru. Proto čteme mezi jamb. řadami u Nebeského i verše jiného druhu. Např. Eum. (1862) str. 37:

Atheno vládkyně! Na rozkaz Loxiův
přicházím, milostivě přijmiž vinníka.

Mnoho let po Nebeském oživila na několika místech svého překladu Euripidových Foiničanek (1919) tuto praxi Nebeského *Klára Pražáková*. Např. : „mrtvého chotě marně volá z podsvětí“ (str. 43), nebo: „do Athén spěchal, šťasten jsa, že vyvázl“ (str. 39).⁷ Tím častěji se objevují takovéto trochejské řady uprostřed jambického okolí v některých moderních, pro divadelní přednes určených překladech řeckých tragiků. Citujeme tu např. z *V. Renčova* překladu Sofoklovy Antigony (1965) tyto verše:

prazvláštní neklid, zdivočelý skřek a kvil (str. 43) ---
Nepřítel vlasti! Druhý její obránce! (str. 25) —
do ženských prsou vylije svůj hořký žal (str. 52).

Nekompromisní zásada, že není přípustné nahrazovat v překladech antických literatur původní metra jinými rozměry, byla později nejednou opuštěna. Satisfakce se dostává snahám Nebeského např. tím, že ve svém novém překladu Oresteie

⁵ Úsudky *J. Krále* jsou dnes shrnuty v souborném díle *O prosodii české I.* (vydal *J. Jakubec*), 1924, zvl. na str. 297 n. a 417 n., a v *II. sv.* (vydal *Boh. Ryba*), 1938, zvl. na str. 30 n., 118 n., 134 aj. O všech těchto věcech vyslovil se J. Král i v souborném posudku, který otiskl *J. Hanuše* v uv. monografii, str. 118 n. aj.

⁶ U *J. Hanuše*, str. 152.

⁷ Srov. články Euripides v českých překladech, LF 1932 (roč. 85), str. 91.

a Prométhea užil Ferd. Stiebitz v částech hereckých náhradou za antický šesti-stopý verš úspěšně pětistopého alexandrinu.

Obraťme se teď od veršové stránky Nebeského překladů k druhé významné složce: k filologické přesnosti a k stránce výrazové. Obtíž, které překlad textu Aischylova s sebou přináší a podle jeho vlastních slov „filologa často k zoufání přivéstí může“, byl si Nebeský až příliš dobře vědom. V úvodě k překladu Eumenid (str. 21) připomíná své zásady kritické: chce se přidržet více textu obecného než „vzdálenějších lojných variantů a oprav z domyslu“ a chce srovnávat různá vydání a rozhodovat se mezi nimi. V témže úvodě vypočítává i vydání, k nimž při své práci přihlížel. O odpovědném chápání úkolu svědčí i některé připomínky textově kritické, které v poznámkách ke svým překladům připojil, i když s nimi nelze vždy souhlasit. Přesto se zdá, že to byla hlavně dvě zvláštní, nedlouho předtím uspořádaná vydání, s obšírnými dodatky a poznámkami věcnými i textově kritickými, která Nebeskému vítaně posloužila při jeho práci a snad přímo i spolurozhodovala při výběru právě oněch dvou tragédií Aischylových. Byly to: *K. Otrf. Müllera Aeschylus' Eumeniden, griechisch u. deutsch mit erläuternden Abhandlungen, Göttingen 1833*, a *G. F. Schoemanna Aeschylus' Gefesselter Prometheus, griechisch u. deutsch mit Einleitung u. Anmerkungen, Greifswald 1844*.

Věren zásadě, kterou vyslovil v úvodě k Eumenidám (123), že se totiž snažil překládat tak, „aby předléžitý živel antického umění dramatického do živé literatury se dostal“, hleděl Nebeský vždy k tomu, aby srozumitelně a přesně — pokud to bylo jen možno — vystihl smysl i výraz originálu. Tak např. „proud času“ usiluje jistě přesněji vystihnout představu Aischylova *οὐπιρρέων ... χρόνος* (Eum. 853) než běžné „čas budoucí“ (Král, str. 217) nebo „budoucnost“ (Stiebitz, str. 288). Je nejedno místo v překladě Nebeského, kde měl snad i šťastnější ruku ve volbě výrazu než překladatelé pozdější, nebo kde se oni sami k němu vracejí. Zní jistě lépe, stíhají-li Erině svou oběť i „po ostrovech v proudu vln“ (*περιρρέυτας πόλεις*, Eum. 77) než „po výspách vodou oblitých“ (Král, str. 178); u Stiebitze opět (str. 243) „po výspách v proudech vln“. Věrně originálu odpovídá obraz „pach lidské krve se tu na mne usmívá“ (*ὄσμη βροτειῶν αἱμάτων με προσεγγᾷ*, Eum. 253), kde Král (str. 188) překládá: „puch lidské krve vane ke mně lahodný“ a podobně Stiebitz (str. 254) „pach krve ... čiji lahodný“. Výstižně zní u Nebeského i „sesul (se) práva chrám“ (*πίπτει δόμος δίκας*, Eum. 516), podobně jako u Stiebitze (268): „v troskách leží Práva chrám“. Jiný příklad: „Kdož ze smrtelných žije v kázni bez bázně?“ (*τίς... δεδοικώς μηδὲν ἔνδικος βροτῶν*, Eum. 699), což podržuje také Stiebitz (279): „Kdo z lidí žije v kázni bez bázně?“ Ujal se v překladě Stiebitzově i výraz „prabohyně“ (*ἀρχαία θεάς*, Eum. 728; srov. Stiebitz, str. 280). Básnický zdařilý je Nebeského srovnání (o Prométheu ke skále upoutaném): „jak hasťoš v povětří“ (*αἰθέριον κίννημι*, Prom. 158), kde Král překládá prostě: „ve vzduchu visím“. a stejně i Stiebitz (str. 33).

Nepodařilo se ovšem Nebeskému vždy spojit doslovné znění originálu s vhodnou náhradou v četině tak, aby nedošlo k disharmonii. Tak zarazí čtenáře např. „bezvinné litby“ (tj. nealkoholické; *χοάς τ' αἰόνους*, Eum. 107); „stanu (se) dívkou na myslí“ (*θηλένων γενήσομαι*, Prom. 1003; Král: „změkne mysl má“, Stiebitz [str. 70]: „změkčilem se stanu“); „strastí velvlní“ (*κακῶν τοικυμία*, Prom. 1015; Král: „vlnobití béd“); „nespalým proudem“ (*ἀκοιμήτω ῥεύματι*, Prom. 139) aj.

Správně si Nebeský povšiml významu, jaký má v básnické dikci Aischylově poměrně častá aliterace a souznění slov; snažil se proto ty zjevy zachovávat přísně

i v českém překladě. Někdy úspěšně, někdy i trochu násilně. Např. *strast strádáš* (*πέπονθας... πήμ'*, Prom. 472); „sňatek uloví si lovem záhubným“ (*θηρευόντες οὐ θηρασίμους γάμους*, Prom. 858); „nezápasný to zápas a cesta bezcestná“ (*ἀπόλεμος ὄδε γ' ὁ πόλεμος, ἄπορα πόριμος*, Prom. 904; Král: „toť nesnadný a těžký boj, jež nelze vést“); o Inachovi, který vyháání dceru z domova: „smuten před smutnou“ (*ἄκουσαν ἄκων*, Prom. 671; Král srozumitelněji: „ač nechtěl tomu on ni já“; Stiebitz [str. 55] rozvádí: „Nerad jen to činil, nerada jsem šla i já“); „blažic, blažena i blahoslavena“ (*εὖ δρωσαν, εὖ πάσχουσαν, εὖ τιμωμένην*, Eum. 868; zajímavý pokus, srovnáme-li jej s překladem Mejsnarovým [str. 152]: „čiň dobře, z dobra těš se, dobrou měj si čest“ a Stiebitzovým [str. 289]: „čiň dobře, měj se dobře, dobrému | se jménu těš a cti“).

Tvrdě zní v českém překladě místa, kde Nebeský podržel substantiva originálu, místo aby je nahradil příhodnějším výrazem slovesným. Tak např. v Prom. 754: *αὐτη... ἦν ἂν πημάτων ἀπαλλαγὴ* překládá: „toť ... bylo by muk ... zbavení“ (Král: „to ... by zbavilo mě útrap“), nebo v Prom. 769: *οὐδ' ἔστιν αὐτῷ... ἀποστροφὴ τύχης*; čteme u Nebeského: „A není odvraty mu toho osudu?“ (Král: „A nemožno mu tento osud odvrátit?“).

Uvedme aspoň tři krátké ukázky Nebeského překladatelské dovednosti i jeho smyslu pro zvučný a pěkný výraz:

Prom. 242 nn.	Jen z železa a kamene by muselo
(sbor Ókeanoven	být stvořeno to srdce, jež by mukou tou
truchlí nad osudem	se nepohnulo. Ó že já ji musím zřít;
Prométheovým)	ten pohled žalem zarmucuje duši mou.

To zní dramaticky účinněji než příslušné místo v překladě Králově:

Já bych nechtěla jí (trýzeň) ani zřít,
však spatřivši ji bolest cítím v srdci svém.

Prom. 431 nn.	I nařiká vln mořských huk,
(Sbor líčí žal	z hlubin kvil se ozývá,
přírody nad osudem	nářkem hučí Hada noc, země útroba,
Prométheovým)	a zřídla svatoproudých řek
	kvílí žalem soustrastným.

Prom. 915 nn.	... Nuž ať si v hrdosti
(Prométheus hrozí	své sedí, důvěřuje v povětrný třesk
odplatou Diovi)	a rukou ohněsršné střely metaje.
	To nic mu neprospěje, aby hanebně
	a bídně neodvratným pádem neklesl.

Jsou ovšem v slovníku překladatelově výrazy, které smyslu kontextu předlohy plně nevystihují. Tak *σωφρόνως* (Eum. 44) není přetlumočeno vhodně, jde-li tu o „ratolest ověněnou bedlivě“ (Stiebitz, 241: „již dlouhou stuhou skromně ovinul“); zaráží „náhlého práva milovný“ (*εὐθυδίκαιοι... οἰόμεθ' εἶναι*, Eum. 312), kde má Stiebitz (257): „přímé právo“. Příliš silně zní: „z obce nevypudtež ... hrůzu vši“ (*τὸ δεινὸν... ἔξω βαλεῖν*, Eum. 698; Král i Stiebitz: „strach“), překvapuje: „což umění a průmyslu jsem vyskoumal“ (*τέχνας... καὶ πόρους*, Prom. 477).

Některá slova působí nezvykle, protože je jich užito ve smyslu již zastaralém. Oblíbené u Nebeského je slovo *ohava* a některé jeho odvozeniny ještě ve významu *potupa, ponižení* (srov. Přír. slov. jaz. čes. s. v.), např.: „divadlo Zeysu k ohavě“ (*Ζηνὶ δυσκλεῆς θέα*, Prom. 241; Král: „neslavnou podívanou Diovi“), „zohavena bloudím“ (*αισχροῦς... ἀλώμαι*, Eum. 98; Král: „s hanbou“, Stiebitz 244: „s potupou“). Slova přepych užívá Nebeský v zastaralém významu *pýcha, nadutost* (srov. Přír. slov. s. v.) s obzvláštní zálibou: *χλιδῆ* (Prom. 436) „z přepychu“ (Král: „z hrdosti“), *αὐθαδῆ φρονῶν* (Prom. 907) „v myslí přepychu“ (Král: „ač jest ducha zrupného“), *αὐθαδίσμασιν* (Prom. 964) „zrupným přepychem“ (Král: „smělostmi“) *ὕβριζεν τὸς ὑβρίζοντας χρεῶν* (Prom. 970) „odplácet se musí přepych přepychem“ (Král: „Kdo výsměch trží, musí se tak vysmívat“).

Rušivý dojem vyvolávají i některé představy z oblasti antické tragédie cizí, jako např. „Můj Hospodine“ (*ἀναξ Ἀπολλων*, Eum. 85); „nebes duchové“ (*δαίμονες*, Prom. 199), zbytečně volně a pompézně zní fráze: „meč mu ponořivši do srdce“ (*ἐν σφαγαίσι βάψασα ξίφος*, Prom. 863; Král: „meč stopíc v krvi“). Hrubých omylů je v překladě Nebeského málo. V prologu Eumenid (v. 5) se dovídáme, že se třetí držitelkou delfské věštírny stala Foibé s dobrovolným souhlasem své předchůdkyně Themidy: *θελοῦσης, οὐδὲ πρὸς βίαν τινός* („s její vůlí, ne snad násilím“, Král), ale Nebeský dává místu smysl obrácený překladem: „třetí (Foibé) ... | ji (svatyni) v úděl měla, samoděk ne nucena“. Není správný překlad *τεκοῦσα νεοπαθῆς* (Eum. 514): „máť, | rukou dětskou trýzněna“ (Král: „čerstvou ranou“). Málo srozumitelně jsou přetlumočena v popisu Íoina bloudění slova Prométheova: *παλιπλάγκτοισι χειμάζῃ δρόμοις* (Prom. 838): „nazpět zase během matným bouřila“, kde Král překládá: „zpětným během hnána jsi až sem“ a Stiebitz [str. 62]: „odtud štal tě tryskem nazpět zas“.

Řekli jsme už, že při svém rozhodování v otázkách textově kritických neměl Nebeský vždy šťastnou ruku. V Prom. 460 n. chlubí se hrdina tím, co lidstvu dal: *γραμμάτων τε συνθέσεις, | μνήμην πάντων*; Král místo překládá takto: „písmen skládání, | jež paměti je všeho“ (tedy jako apozici ve shodě s rkp. *M*, jak čtou i Wilamowitz i Murray)^{7a}. Ale Nebeský rozhoduje se pro čtení ostatních rukopisů: *μνήμην θ'* a překládá: „písmem sloučeniny jsem jim objevil, | i paměť“ (jako zvláštní dar) zcela ve shodě s textem i překladem Schoemannovým (uv. vyd., str. 195): „der Schrift Verbindungen, | und die Erin' rung...“

Na počátku Eumenid stěžuje si duch Klytaiméstrin na svůj osud — sama vraždila, sama padla rukou vražednou — a praví: *ἔχω μεγίστην αἰτίαν κείνων ὑπο* (Eum. 99), což překládá Král: „těžce na mne žaloba jich (= mrtvých) doléhá“ (podobně i Stiebitz, str. 244). Sotva tu získá uznání Nebeský svým překladem: „já k něm ... příčinu mám největší“ i výkladem (pozn. str. 80), že narážku je třeba vztahovat na Agamemnona (obětování Ifigenie).

V téžze proslvou burcuje stín Klytaiméstry spící Erinye a vyzývá je, aby pohledly na její rány: *ὄρα δὲ πληγὰς τάσδε καρδία σέθεν* (Eum. 103; „pohled na mé rány znakem duše své“, Král). Proti rukopisnému *καρδία* polemizuje Nebeský výkladem (pozn. str. 80) o sídle duševní činnosti podle představ řeckých a obranou čtení G. Hermanna: *ὄρατε πληγὰς ... καρδίας*. Ale slova Klytaiméstrina mají zřejmě jen smysl obrazný a lze také těžko obejít skutečnost, že rána, kterou vedla ruka Orestova, nebyla namířena do srdce matčina, nýbrž do jejího hrdla (Eum. 592).

^{7a} V překladě Stiebitzově [str. 46]: „skládání písmen v slova, s jejichž pomocí | si lze vše pamatovat“.

V Eum. 397 nn. podává Athéna zprávu o cestě, kterou vykonala vzduchem do Athén: *περῶν ἄτερ ῥοιβδοῦσα κόλπον αἰγίδος* (v. 404). Tomu bezprostředně odpovídá v. 405, kde je řeč o koňském spřežení (*πώλοις ἀκαμαίοις τόνδ' ἐπιξέεζαζ' ὄχον*); proto se také zpravidla tento verš athetuje (tak činí i Král i Stiebitz ve svém překladě). Nebeský po příkladu K. O. Müllera ponechává oba navzájem si odporující verše ve svém překladě prostě vedle sebe. Zato ve výkladu místa Prom. 463—6 a obhajobě čtení rukopisu *M* (*ὄφ' ἄρμα τ'*) polemizuje Nebeský (str. 85 n.) dobře se Schoemannem (str. 195) v tom smyslu, jak dnes čtou Wilamowitz i Murray.

Vliv překladu Schoemannova na překlad Nebeského je na několika místech silně patrný. Tak v Prom. 550 n. praví sbor: *ὄποτε... τὰν Διὸς ἀρμονίαν θνατῶν παρεξίαισι βουλαί*; srovnejme tu překlad Nebeského: „Nikdy Zeysův mír a svatý řád | nemůž' zvrátit rada smrtelných“ s překladem Schoemannovým, str. 201: „Nimmer gelingt's | der Sterblichen nichtigem Rath | Zeus' hohe Fügung zu vereiteln.“ — V téže tragédii vzpomíná Prométheus krvavého sňatku dcer Danaových slovy, která překladatel jen nesnadno zvládne: *Πελασγία... δέξεται θηλυκτόνω* | *Ἄρει δαμέντων νυκτιφρορορήτω θράσει* (Prom. 860 n.); Nebeský překládá: „Hellas pochová je vraždou panenskou, | srdnatě v noci nastraženou, zhubené“. Působil tu zřejmě překlad Schoemannův (str. 225): „So bettet denn Pelasgia sie, hingestreckt | vom Weiberdolch und nächtlich laurend kühnem Muth“. Správně tlumočí Král: „Zem Pelasgů je ženskou vraždou uvítá, | a zahubí je bdělá v noci odvaha“ a Stiebitz rozvádí [str. 63]: V Argu je pojme pelasgická zem, | až zhynou, zavraždění rukou žen, za bdělé noci, plné odvahy.“

Sebevědomá slova Prométheova (938): *ἔμοι δ' ἔλασσον Ζητῆος ἢ μηδὲν μέλει* překládá Nebeský taktó: „mně výsost Zeysova míň platí nežli nic“. Shoduje se se přitom doslovně s Schoemannem (str. 231): „mir ... gilt Zeus' Hoheit weniger als Nichts“.

Vývoj českého jazyka od dob Nebeského ovšem pokročil. Proto leckteré výrazy, které Nebeský ještě úzkostlivě a pečlivě vybíral, nebyly tenkrát ani tak podivné, jak připadají po letech nám; snad i sám úmyslně vyhledával právě některá slova zastaralá, archaická, v domnění, že těmi prostředky jen vynikne velkolepost řeči Aischylovy. Čteme přece v poznámce k Eum. 334 (str. 86): „Taktéž jsem užil slov vrah (v. 66) a ješitno (v. 144) ve smyslu zastaralém (*hostis* - *frustra*) a slova nadivno (v. 407) dle Rpsu Kralodv. Archaismů těchto užil jsem, abych zde a tam způsob Aischylovy mluvy naznačil“. K těmž účelům neváhal užít ani slov dialektických (zípati = těžce dýchaty),⁸ anebo přejatých z jiných jazyků slovanských. V Prom. 993 vyzývá Prométheus hrdě Dia: *λευκοπτέρω ... νικᾶδι καὶ βοροντίμασι* | *... νικᾶτω πάντα*; Nebeský překládá: „burjanem bělokřídlym, hromu třeskotem | ... rozdrtiž a směšiz vše.“ K výrazu burjan čteme v pozn. na str. 92: „ruské slovo, vichřice s chumelící sněhu.“⁹ Nebeský tu měl asi na mysli překlad Schoemannův (str. 237): „in weissen Schneesturms Ungewittern“, v jeho přetlumočení se však představa sněhové vánice z textu vytratila a omezila jen na vysvětlující poznámku k slovu „burjan“; v překladě Králově a Stiebitzově [str. 69] („bělokřídlym sněhem“) chybí nám naopak zase představa bouře. Lépe tu vyhovuje překlad Loukotkův: „metelící bělokřídrou“.

⁸ Podle PS doloženo u Ignáta Herrmanna. K dial. slovům náleží např. i „osoh veliký“ (*μέγα κέρδος*, Eum. 991; PS uvádí doklady z Němcové a z Herbena).

⁹ PS uvádí „buran, bufan“ jako málo užívaný výraz na označení bouřlivého větru a cituje doklady z literatury a poezie české.

Z podobných zastaralých a podle dnešního jazykového úzu už neobvyklých výrazů uvádíme ještě některé příklady: *πορεύμασιν βροτῶν* (Eum. 239): „na lidnatých hlučnicích“¹⁰ (Král i Stiebitz, str. 253: „na cestách“); *δαιμόνων ἀναστροφῆ* (Eum. 23): „bohů přítulek“ (= útulek, místo, kde rádi pobývají); *βιβῶντ'* (Eum. 76): prehlíka (podle PS v zastaralém významu místo běžného slova *υπρχλίκ*); oblud (Eum. 142) zast. ve význ. klamně vidění ve snu, mámení; vyžel (Eum. 246; Prom. 1022) o honicím psu (PS uvádí doklady z Jirásky); *ξυνοικίτωρ ἐμοί* (Eum. 833): „se mnou-li obyt sdílet chceš“; blaha hoj (Eum. 924; Prom. 851) = hojnost, dostatek (PS uvádí doklady i z Erbena); „překyp obihu“ (Eum. 924) = blahobytu, úrody (arch. podle PS); *ἄν νέον κρατῆ* (Prom. 35): „vlády v novo dosáhl“ (podle PS básn. zast. adv. = *znova*); *θεοῖσι τοῖς νέοις* (Prom. 439): „bohům novotným“ (= novým), *νεοχμοῖς... νόμοις* (Prom. 149): „novotným řádem“, *τοὺς νέους θεούς* (Prom. 960): „bohům novičkým“ (= úplně novým; arch. adj. podle PS); *τάλας* (Prom. 469): bídák (ve významu *υβοζάκ*; PS uvádí doklad např. z Čapka-Choda); *οἴτινες... δεξιοὶ φύσιν* (Prom. 489): „kdož povahy jsou blahotné“ (od zast. „blaha“ = blaho, PS); *ἀμφὶ λουτρὰ καὶ λέχος* (Prom. 556): „při lázni nevěstí“ (= určené pro nevěstu; doklady z Jirásky uvádí PS); Král: „koupel svatební“; *ἰσθμόν... Κιμμερικόν* (Prom. 729 n.): „k okřidlím ... Kimmerským“ (*vyběžek pevniny do moře*, PS; „k šíji kimmerské“, Král); *φέρειν ὡς ὄαστα* (Prom. 104): „nést ... s snadem největším“ (= co nejsnáze; *snadem* arch. adv., doklady z Háalka uvádí PS); Hermes hrozí Prométheu orlem *διαρταμήσει σώματος μέγα ὄακος* (Prom. 1023): | orel ti ! „strap velký z těla, vytrhá“ (srov. Schoemann, str. 239: „aus-reissend deines Leib's ein grosses Stück“), Král ve shodě s výkladem Weckleino-vým: „veliké | ti tělo v cáry bude sápat“.

K spec. botanickému názvosloví náleží ločidlo: „zdroj ohně v ločidle jsem ... uchytil“ (*ναοθηκοπλήρωτον... θηρώμαι πυρὸς ἢ πηγῆν* — Prom. 109); v pozn. na str. 81 nn. podává Nebeský odborný výklad o rostlině, dovolává se Presslova Rostlinopisu. K méně běžným výrazům básnickým náleží děvice (*κόρη*, Prom. 589; doklady z Háalka uvádí PS). Naopak vliv řecké vazby je spatřovat ve frázi j.: „jeť hrozný najít cest i z věcí nemožných“ (Prom. 59) ve smyslu „vždy dokáže“ (*δεινός — εὔρειν καὶ ἀμηχάνων πόρον*).

Významné místo v Aischylově dramatické dílci mají, jak je dobře známo, bohatá slovní kompozita, zvláště složitá adjektiva, která velmi často nemají funkci pouhého zdobného přívlastku. nýbrž jsou podstatnou částí myšlenky nebo obrazu. Nebeský, věren zásadě věrnosti, snažil se je napodobit i v českém překladě co nejdůsledněji, přirozeně ne vždy s plným úspěchem. Ale přesto je spravedlivé říci, že se mu i tento úkol mnohdy zdařil a že leckterý šťastně jím volený výraz toho druhu nejednou přejali i ti, kteří překládali Aischyla po něm. Jinak se spokojili pozdější překladatelé nejčastěji opisem, nebo nahrazovali složité kompozitum Aischylovo jednoduchým přívlastkem.

Dnes bychom se asi vyvarovali v překladě takových složitých výrazů, kterých Nebeský ještě užívá: „k blahospavným břehům“ (*ἐπ' ἀπτάς ναυπόρους*, Eum. 10) — Stiebitz (239): „k břehům, plným korábů;“ „lidoslídivých Vzteklic“ (*βροτοσκοπων μαιάδων*, Eum. 499) — Král (200): „Vzteklic... smrtelníky střehoucích“; „nápoje hnusnopitného“ (*πώματος δυσπότου*, Eum. 266) — Stiebitz (255): „na tom děsném nápoji“; „mnohostonná zvěst“ (*πολύστονος φάτις*,

¹⁰ Hlučnice = „hlučná silnice nebo ulice, kde mnoho lidí chodí a jezdí“ (Jungmann); PS připomíná jen málo užívaný výraz „*hlučiti se“ (= shlukovati se).

Eum. 380); „jinokmenný kraj“ (ἀλλόφυλον... χθόνα, Eum. 851) — Stiebitz (288): „jinam, v cizí kraj“; „všeumělého ohně“ (παντέχρον πυρός, Prom. 7) — Král: „umění všech zdroj“; „k ... bohoupustým skalám“ (ἀπανθρώπω πάγω, Prom. 20) — Král: „k ... pusté skále“; „k řece *Diwoké*, ne lžijmenné“ (Υβριστήν ποταμόν οὐ ψευδώνυμον, Prom. 717) — Král: „k Dravé řece, právem zvané tak“; Stiebitz [56]: „k Divé řece: jméno to | má právem“; „prudkoletý vůz“ (κραιπλοστότον δᾶκον, Prom. 279) — Král: „perutný vůz“; „mnohostonný bol“ (μεγαλοστόνοισι... πήμασι, Prom. 412) — Král: „žalnou trýzní“; „moře zlobouhné“ (δυσχείμερον πέλαγος, Prom. 746) — Král: „bouřné moře“ (stejně i Stiebitz); pouť ... mnoho zmítanou“ (πολύδονον πλάνην, Prom. 788) — Král: „bludnou pouť“; Gorgony hadovlasé, lidomornice“ (δρακοντόμαλλοι Γοργόνες βοοτοστιγείς, Prom. 799) — Král: „s hadím vlasem, lidem protivné“, Stiebitz [60]: „s hady ve vlasech | ..., které lidé nenávidí“; „velebnohlavná řeč“ (σεμνόστομος... μῦθος, Prom. 953) — Loukotka: „velebnozvučná“, Král: „řeč ... věru přísná“; „hříbě novojihé“ (νεοζυγής πῶλος, Prom. 1009) — Loukotka: „novospřežený hřebec“, Král: „hřebec, zapřažený po prvé“; „hrdomluvným jazykům“ (ὑψηλόρον γλώσσης, Prom. 318) — Král: „řeči hrdopysné“.

Některá kompozita jsou však volena i tvořena foneticky i představově velmi zdařile a užívají jich nejednou i překladatelé moderní. Tak např.: „pestrorouchá noc“ (ποικιλείμων νύξ, Prom. 24) — Král: „hvězdnatá“ (což stírá básnickou metaforu), Stiebitz [str. 26] se vrací k Nebeskému: „noc ... | hávem pestrobarevnými“; „svatoproudých řek“ (ἀγγορότων ποταμῶν, Prom. 434) — Král: „posvátných řek“; „křivodrápých dravců“ (γαμφωνόχων... οἰωνῶν, Prom. 488) — podružjí Loukotka i Král i Stiebitz; „dvojbřítickým ostnem duši mou promrazí“¹¹ (πήματα... ἀμφίκει κέρτρα ψύχειν ψυχάν ἐμάν, Prom. 693) — Král: „dvojbřítickým bodcem“; „sladkovodé svaté proudy“ (σεπτόν... εὖποτον ῥέος, Prom. 812) — Král: „sladké vody pitné“, Stiebitz [61]: „svatou vodu, k pití lahodnou“; „ohněsršné střely“ (πύρπονν βέλος, Prom. 917) — Král i Stiebitz zjednodušeně: „střelou ohnivou“; „proudy soujmenné i samorostlých jeskyň skalné klenutí“ (ἐπόωνυμον... ζεύμα καὶ πετρορρηφή | αὐτόκιτι ἄντρα, Prom. 300 n.) — Král: „proud soujmenný a přirozené ... sluje ze skal sklenuté“, Stiebitz [39]: „proud Ókeanu, jemuž vévodíš, | i přirozená sluje skalisek“; „krásnoplodé nivy Sikelské“ (καλλικάροπον Σικελίας, Prom. 369) — Král: „Sikelie, plody bohaté“.

K překladu jsou připojeny i režijní připomínky scénické. Zcela mylná je představa (Eum. 37), že po známé změně scény na počátku Eumenid bylo vidět v otevřeném chrámu bohyně Athény na athénské akropoli uvnitř oltář. Takový oltář stál vždy venku, před chrámem. Neprávem také uznává Nebeský v této hře dvojí proměnu scény: po v. 565 nastala prý proměna, po níž představuje scéna už pahorek Áreův, kde zasedal soud nad Orestem. Domnívá se totiž, že se během sborové písně (v. 490 nn.) „jeviště zatáhlo oponou a zatím stala se ta proměna“ (Eum. pozn. str. 88). Taková změna však není nutná; uznávat oponu i v tomto případě svedla Nebeského mylná domněnka K. O. Müllera (uv. vyd. str. 103), že se na počátku tragédie odehrával výstup delfské věštkyně v orchéstru a teprve po něm že odhalil závěs (aulaeum) scénu a otevřel divákům pohled na průčelí delfského chrámu, sbor spících Erinýí a další jednající osoby. Proti tomu po v. 565 proměnu K. O. Müller právem neuznává

¹¹ Nejspíše vlivem překladu *Schoemannova* (213): „ein zweischneidig Schwert. | durchbohrt kältend er mein Herz.“

(str. 107 uv. vyd.) a prohlašuje, že dějiště zůstává nadále jako předtím před svatyní bohyně Athény.

Pokud jde o lokalitu Upoutaného Prométhea, upozorňuje Nebeský správně své čtenáře, že děj se neodehrává na Kavkaze (jako v Osvobozeném Prométheu), nýbrž kdesi „na samém kraji země u věčného proudu Okeana“ (str. 80). Z nejobtížnějších režijních problémů této tragédie byla jistě realizace příchodu sboru Ókeanoven na scénu. O té otázce se dodnes znovu a znovu diskutuje; Nebeský uvádí ve vysvětlující poznámce (str. 38) toto: „Ze strany mořské vznáší se povětrím na vozích křídlatých chor Okeanid“. Také Schoemann pokládal za pravdě nepodobné, že by se celý sbor vešel do jediného vozu; rovněž ovšem odmítal samostatné vozíky pro jednotlivé choreuty a soudil, že se celý sbor rozdělil asi do dvou vozů. Jak si celou tu věc představuje, k tomu Nebeský bližší výklad ve své režijní poznámce už nepřipojil.

Oba Nebeského překlady z Aischyla jsou doplněny vedle poznámek i obšírnými úvahami úvodními. Leckde tyto úvahy přesahují míru nezbytnosti a zabíhají do speciálních otázek týkajících se např. divadla a jeho zřízení, topografie i mýtu. Nebeský jedná tu i o poměru osudu k bohům, o formách věštění, o právu a ochraně prosebníků aj. Vzorem a popudem k tomu byla mu zejména obě citovaná už německá vydání obou tragédií. O rozbory K. O. Müllera (Eum. str. 134 nn., 146 nn.) se opírá zvláště výklad o povinnostech stíhat vraždu, o formách očisty z prolité krve, o rozdílech mezi očistou sakrální a světským právem: v prvním případě očistuje Oresta Apollón „bůh jasoty a čistoty, vítězný zhoubce příšer a hrůz“ (Eum. str. 10; srov. Müllera, str. 147: „der helle Gott, der die Schrecknisse der dunkeln Welt und Natur ... überwinden lehrt“), v druhém případě Athénou zřízený soud lidský. O výklad K. O. Müllera (str. 158 nn.) se podstatně opírá i Nebeského (str. 13 nn.) interpretace řízení před aténským soudem hrdelním podle Aischyla.¹²

Jen zčásti polemicky se střetává Nebeský s úvahami K. O. Müllera ve svém výkladu o Erinyích. Podle Müllera (str. 168) jsou Erinye od původu jen „eine besondere Form der grossen Göttinnen, welche die Erde und Unterwelt beherrschen und den Segen des Jahres heraufsenden, der Demeter und Kora“, ovšem s připomenutím (str. 181), že pro Aischyla podobná interpretace neplatí. Proti tomu zdůrazňuje Nebeský (pozn. na str. 7 n.) polemicky: „tento náhled (že se Erinye teprve později osamostatnily) nezdá se podstatný; Erinye byly bezpochyby hned z počátku samostatné bytosti.“

Správně spatřuje Nebeský v Aischylových Eumenidách (Eum. str. 7 nn.) vítězství nového mravního řádu, který váží motivy činu, nad starými překonanými zvyklostmi, které slitování neznají, usmíření dvou božských generací, reprezentovaných na jedné straně Athénou, na druhé Erinyemi. Tragédie je velkým oslavným hymnem na Athény, tohoto „sídla nejvyšší spravedlnosti a nejčistšího práva“. Je to oslava a zároveň i obrana významu aténského Areopagu (Nebeský, Eum. 18; s tím srov. i soud K. O. Müllera, uv. vyd. 116). Předstupují-li bozi sami před tento soudní tribunál — praví ještě dnes např. *A. Lesky* o tomto dramatu (Die trag. Dichtung der Hellenen, 2. Aufl., Göttingen 1964, str. 76) — „so ist dies ohne Zweifel ein grossartiger Preis der Polis als Organisation des Rechtes“.

Vedle plné podpory prestiže Areopagu, za jeho doby již upadající, přimlouval se

¹² „Scéna podává z největší části skutečný obraz právního jednání Areopagu“ (Eum. str. 13); s tím srov. K. O. Müllera (str. 158): „Aeschylus stellt den Areopag gleich bei der ersten Einführung möglichst Dem ähnlich dar, was er in geschichtlicher Zeit war.“

Aischylos v závěru tragédie i za politiku přátelství a spojenectví s Argem (srov. úv. str. 20). Tuto proargejskou náladu, promítnutou do sféry mýtu, připomíná i K. O. Müller (uv. vyd. str. 121) a dodává, že stejné sympatie k Argu vládnou i v Aischylových Prosebnicích; dedukuje z toho — což, jak se zdá, potvrzuje i nový náález hypothese —, že Prosebnice byly provozovány někdy kol. r. 462, kam hru po čase kladl i *W. Nestle* ještě dříve, než byla didaskalická zpráva známa (srov. *Lesky*, uv. sp., str. 60). O poměrně pozdním vzniku Prosebnic byl přesvědčen mj. také *Schoemann* (v úv. uv. vyd. 85 aj.) a nepřekvapuje tedy, že stejné mínění zastával i *Nebeský* (*Tragické básnictví Řeků*, ČČM 1853, IV 802).

Jako ostatně všude jinde, nešetří *Nebeský* ani v úvodu k *Eumenidám* nesmírné chvály a obdivu k milovanému básníku. Chválí jeho rozvahu politickou a praví o něm (i v tom byl mu vzorem K. O. Müller),¹³ že „byl přítelem *pravé míry*, pevného a přísného řádu, i starého mravu“ (v úv. str. 18).

Poměrně značný rozsah zabírají i výklady připojené k překladu *Upoutaného Prométhea*. Tak zachází *Nebeský* mj. i do detailních úvah o původu bohů a mýtů a vidí v nich — podle běžného tehdy názoru — buď obecně konkretizované síly a úkazy přírodní, nebo jim přikládá smysl symbolický.¹⁴

Nejvíce místa je věnováno přirozeně ideji tragédie (*Prom.*, str. 7 nn.). Otázka je, co zosobňuje titulní hrdina dramatu. Co znamená *Prométheova* vzpoura proti *Diovi*? Má tragédie protináboženskou tendenci, nebo zaznívá odtud tón politický, hlas varující před násilím a tyranskou despotií? Takové mínění tehdy zastával např. *Schütz* ve svém komentáři k této tragédii („id poeta egisse videtur, ut Atheniensibus ... tyrannidis odium inspiraret“) a odmítá je *Schoemann* (uv. vyd. str. 95). Díváme-li se naopak na chování *Prométheova* z aspektu náboženského, spojuje se v jeho osobě kus pohanského mesiášství — trpí přece za svou lásku k člověku — s tvrdým vzdorem starozákonních odbojných a padlých andělů. Biblické analogie byly tu vyslovovány nejednou. *Nebeský* cituje (str. 19) pro tyto příklady spis *Döllingerův* (*Heidenthum und Judenthum*, 1857, str. 270), ale oblíbenou paralelu s padlými anděly čteme ovšem i u *Schoemanna* (str. 54).

Jisté je, že postava trpícího *Prométhea* vzbuzuje v nás soucit i sympatie, které jen stupňuje krutost *Diova* jednání. Uvědomujeme si to tím více, čím lépe poznáváme změny, kterými mýtus o *Prométheovi* u *Aischyla* prošel a které z „podvodného chytráka“ vytvořily tuto „obrovskou a velkolepou figuru“ (úv. k *Prom.* str. 15). Na druhé straně by ovšem taková *prométheovská* idea musela být nutně v rozporu s tendencemi ostatních zachovaných dramat *Aischylových*, v nichž se jeví zcela jiný vztah k bohům a k *Diovi* především. To by však podle přesvědčení *Nebeského* (str. 7 n.) odporovalo zbožnému duchu *Aischylova* a naráželo i na odpor citění tehdejších *Athénanů*. I v tom souhlasil zcela s hlediskem *Schoemannovým*: „Wir werden ... bekennen müssen, dass kein Dichter des Alterthums reicher sei als er an Ausdrücken der innigsten und tiefsten Frömmigkeit gegen eben die Götter, die sein Volk verehrt“ (uv. vyd. str. 20) a dále (str. 21): „Die Gottesfurcht ist der Odem seines Lebens“. Aby bylo možno takové stanovisko obhájit, bylo potřebí vystoupit s argumenty, které se při řešení tohoto nesnadného problému znovu a znovu v různých variacích opakují dodnes. Tak se např. omlouvá jednání *Diovo* tím, že tragédie líčí samé počátky *Diova* panování (str. 24), a na druhé straně se

¹³ V uv. sp. str. 119: „Als Athenischer Bürger und Patriot rath Aeschylus seinen Mitbürgern überall, Mass zu halten ...“

¹⁴ Srov. např. výklad smyslu *foína* utrpení u *Schoemanna*, str. 62.

zdůrazňují některé rouhavé výroky hlavního hrdiny („Prometheus vzdoroval zpupně svrchovanému vládci v nebi a na zemi“, str. 19) a jeho zásluhy o lidstvo se usměrňují v tom smyslu, že přinesl sice lidu praktické dary a naučil je různým vymoženostem, ale konečné zušlechtění člověka nebylo v jeho moci uskutečnit. Na podporu toho stanoviska cituje Nebeský (str. 19) výroky některých myslitelů, zejména oblíbeného *Hegela* (*Vorlesungen über die Philosophie der Religion II.*, 93). Názor ten vyslovil ovšem několikrát také *Schoemann* (uv. sp., str. 50 a 53).

Jako dnes, tak i v dobách, kdy Nebeský o svých překladech z Aischyla pracoval a studiem řecké tragédie se zabýval, hledalo se vyrovnání rozporů, jež v posluchači i čtenáři zanechával osud odbojného Titána, v dramate, které tvořilo jeho pokračování nebo závěr: v ztraceném dnes Osvobozeném Prométheovi. Tam mělo dojít k smíru mezi hrdinou tragédie a mezi Diem. Mohlo se ukázat na analogický příklad v zachované Oresteii, která také končí smírem mezi ochránkyněmi starého řádu — Erinyemi — a mezi novou generací božskou (úv. str. 18). Dobře upozornil i zde *Schoemann* (str. 25), že nemohlo jít o nějaké jen formální narovnání či zadostiučinění, nýbrž že muselo jít o takový smír, který by nastolil na místo starého nepřátelství opravdové přátelství mezi oběma protivními stranami. K tomu přistupují i ostatní stále opakované argumenty, které nasvědčují právě takovému závěrečnému smíření, např. skutečnost, že Hérakles, sám syn Diův, „nejmilejší ze synů smrtelných Zeysových“, je povolán k tomu, aby vysvobodil Prométhea z jeho dlouhého utrpení (úv. str. 21).

Se *Schoemannem* (str. 79 nn.) se shoduje Nebeský i v chronologickém zařazení této Aischylovy tragédie. Podle narážky na výbuch Ětny klade vznik hry po r. 479 př. Kr. a shodně s ním nepřikládá víru různým málo spolehlivým indiciím, které měly obsahovat neurčité narážky na domnělé vztahy a poměry na tehdejší sicilském dvoře Hierónově.

Trilogické spojení: Prométheus *Pyrforos* — Prométheus *Desmótés* — Prométheus *Lyomenos* Nebeský uznává (str. 18, pozn. 4), ale zbytečných dohadů o Prométheu „oheň přinášejícím“, kladeném často na prvé místo trilogie, se uváženě varuje, podobně jako dříve *Schoemann* (str. 73). Zato vytyká správně (str. 26) — podle některých svědectví — jakousi symetrii ve výstavbě scén i v úloze jednajících osob mezi zachovanou tragédií a jejím ztraceným pokračováním — Osvobozeným Prométheem.

Myšlenka řešit rozpory mezi Upoutaným Prométheem a ostatními zachovanými dramaty Aischylovými radikální cestou, tj. zásadním popřením pravosti „Prométhea“, nebo alespoň zjišťováním přepracování hry po smrti básníkově, se v době Nebeského ještě neozvala. Ta se ozvala až později a byly to především některé důvody jazykové, stylistické a metrické, které se uváděly — a dosud někdy uvádějí — na její podporu.

V. B. Nebeskému byl a zůstal Aischylův Prométheus jedním „z největších výtvorů lidského ducha“ (úv., str. 3 n.), ať se už jakkoliv přistupovalo k jeho výkladu. V zbožném údivu praví v úvodě k překladu tragédie (str. 15), že to, co „v mythu bylo jen jako dětskou rukou naškrtnuto, to geniální duch Aischylův v ohromném obraze s podivuhodnou již jasností vylíčil“.

Své lásce k Aischylovi zůstal básník a překladatel Nebeský věren po celý život. Přeložil dvě jeho tragédie, a třebaže, „louče se zatím s velkým básníkem“, vyslovil odhodání (úv. k Prom., str. 30), že po dokončení těchto překladů „vyplní mezeru v našem písemnictví překladem několika dramat Erypidových“, neuskutečnil tento

úmysl, nýbrž vrátil se ke sklonku života opět k svému Aischylovi, aby doplnil i chybějící části překladu Oresteie, ale dokončit už je nestačil.

Nebeského trvalou zásluhou zůstává, že k nám první uvedl Aischylova díla v překladě přízvučném v celém rozsahu, který svědčí nejen krásně o básnickém posvěcení svého původce, nýbrž i o jeho — vlastním studiem získané — filologické erudici.

VÁCLAV BOLEMÍR NEBESKÝ ALS ÄSCHYLUS-ÜBERSETZER

Im Jahre 1862 erschienen von Nebeský die Übersetzungen der „Eumeniden“ und des „Gefesselten Prometheus“. Es sind dies die ältesten vollständigen und in prosodischer Hinsicht konsequent sprachreinen tschechischen Übersetzungen von Werken des Äschylus. Die Übersetzung des „Agamemnon“ und der „Choephoren“, die mit den „Eumeniden“ eine Trilogie bilden, blieb unvollendet. Die Motive, die Nebeský zu diesen Übersetzungen inspirierten, sind gleichwohl in seiner leidenschaftlichen Vaterlandsliebe, wie auch in seiner Bewunderung für die griechische Literatur zu finden.

Beide Übersetzungen sind für ihre Zeit als hervorragend zu werten. Bei der Anpassung an die antiken metrischen Formen legte sich zwar Nebeský keinen Zwang an, aber auch moderne Übersetzer folgten in der Praxis nicht selten seinen Spuren. Viel Sorgfalt widmete Nebeský sprachlichen Anforderungen. Bei allem Respekt zum Original war er immer um eine „lebendige und fließende Übersetzung“ bestrebt. Eine glückliche Hand hatte er bei der Wahl von passenden Ausdrücken, von denen nicht wenige ihren Platz auch in späteren Übersetzungen behaupteten. Er war auch mehr stets mit grösserem oder minderem Erfolg darum bemüht, die Klangfarbe des Originals zu erreichen. Um die Erhabenheit des Äschyleischen Stils zum Ausdruck zu bringen, fügte er manchmal bewusst veraltete, dialektische oder aus anderen slawischen Sprachen übernommene Wörter ein. Originaltreu — aber nicht immer mit vollem Erfolg — versuchte er auch die bei Äschylus zu findenden komplizierten Komposita nachzuahmen. Was die sachliche Seite der Übersetzungen anbetrifft, sind nur sehr wenige grobe Irrtümer zu finden.

Beide Übersetzungen versah Nebeský mit weitläufigen Einleitungen, die sich mancherorts mit nicht allzu nötigen Einzelheiten befassen. In einigen schwierigen Problemen, wie bei der Auslegung beider Dramen, der Chronologie des „Prometheus“ sowie bei seiner Eingliederung in die Trilogie, in Fragen der Textkritik und auch beim Übersetzungsprozess selbst wurde ihm manche Belehrung zuteil durch beide ausgezeichneten, nicht lange vorher erschienenen Sonderausgaben von Karl Otfried Müller (Eumeniden, 1833) und G. F. Schoemann (Gefesselter Prometheus, 1844).

Wegen ihres dichterischen Geistes und ausgewählten Geschmacks verdienen Nebeskýs Übersetzungen aus den Werken von Äschylus Achtung und Anerkennung; vollkommen konnten sie erst in der neueren Zeit durch die Übersetzungen von J. Král und F. Stiebitz ersetzt werden.